

Відгук

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора
Гавриленко Тетяни Леонідівни
на дисертацію **Петренко Інни Федорівни**
«Формування простору класної кімнати
початкової школи України (кінець ХІХ ст. – 1991 р.)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми виконаної роботи. В умовах реалізації Концепції Нової української школи важливого значення набуває створення сучасного освітнього простору, що сприятиме формуванню безпечних, комфортних та здорових умов для здобуття загальної середньої освіти, оволодінню учнями ключовими та предметними компетентностями, їхньому різнобічному розвитку. Особлива роль у цьому процесі належить початковій школі, що є ґрунтом для отримання подальшої освіти та самореалізації особистості. Відтак інтерес І. Ф. Петренко до питання формування простору класної кімнати для молодших школярів, ґрунтовного вивчення, осмислення й творчого використання вітчизняного історико-педагогічного досвіду кінця ХІХ ст. – 1991 р. задля розроблення сучасних підходів до організації інтер'єру класної кімнати початкової школи з урахуванням вимог Нової української школи, а також за умов пандемії COVID-19 та російсько-української війни є цілком виправданим. Аргументація на користь дослідження здобувачки підсилюється й відсутністю відповідної комплексної історико-педагогічної розвідки з означеної проблеми. Тож дисертаційне дослідження І. Ф. Петренко є безперечно актуальним.

Актуальність наукового пошуку Інни Федорівни підтверджується тим, що він здійснювався в контексті дослідження кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету «Теоретичні й методичні основи підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності в освітньому просторі НУШ» (державний реєстраційний номер 0123U100075).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. До основних наукових результатів дослідження, на наш погляд, слід віднести такі, як: цілісне висвітлення особливостей формування простору класної кімнати в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних та культурологічних чинників; розкриття теоретичних та практичних аспектів облаштування простору класної кімнати в історії української початкової школи кінця ХІХ ст. – 1991 р.; системний аналіз праць вітчизняних педагогів, психологів, гігієністів, архітекторів, у яких розглядалися питання шкільних будівель, організації класних кімнат у визначених хронологічних межах.

Нові факти, одержані здобувачкою. Дисертація І. Ф. Петренко є комплексним науковим дослідженням, у якому вперше схарактеризовано теорію та практику формування простору класної кімнати початкової школи України кінця ХІХ ст. – 1991 р. задля актуалізації позитивного досвіду за умов творення Нової української школи. У представленій роботі на основі ґрунтовного вивчення історико-педагогічної та психолого-педагогічної літератури з'ясовано зміст базових понять «класна кімната», «простір класної кімнати», «формування простору класної кімнати»; визначено перспективні підходи до формування безпечного простору класної кімнати для молодших школярів за умов пандемії COVID-19 та російсько-української війни.

Відзначимо, що дисертантка ввела до наукового обігу нові факти про організацію простору класної кімнати для учнів початкової школи; невідомі й маловідомі імена вітчизняних педагогів, психологів, гігієністів, архітекторів, які зробили помітний внесок у розвиток теорії і практики досліджуваної проблеми, а також документи й матеріали, що зберігаються в державних архівах України, у музеях різних регіонів України й Польщі, та в подальшому можуть бути використані дослідниками у вивченні цього феномену.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Здобувачка на достатньому науковому рівні аргументувала вибір теми, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження, його наукову новизну. Обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Вивчення тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій І. Ф. Петренко свідчить про наукову достовірність викладених результатів. Цьому, зокрема, сприяло опрацювання широкого кола джерел (431 найменування), серед яких: документи офіційного характеру; матеріали, що зберігаються в державних архівах України (ЦДАВО України, ЦДІА, ЦДІАУ), у музеях різних регіонів України й Польщі; періодичні видання; праці вітчизняних педагогів, психологів, гігієністів, архітекторів, у яких аналізувалися питання шкільних будівель, організації простору класних кімнат; інтерпретаційні джерела та довідкова література.

Значення для науки і практики отриманих авторкою результатів. Дисертаційна робота містить нові, раніше не захищені наукові положення. Обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему та розширюють історико-педагогічне знання про теорію та практику

формування простору класної кімнати початкової школи України кінця XIX ст. – 1991 р.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Фактичний матеріал, теоретичні положення та висновки дослідження можуть бути використані для подальших наукових досліджень; доповнення й оновлення змісту навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Організація і управління освітнім процесом у початковій школі», «Організація освітнього середовища в НУШ»; розширення тематики кваліфікаційних робіт для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти; під час укладання підручників і навчальних посібників з історії початкової освіти. Окремі положення здійсненого дослідження сприятимуть удосконаленню освітнього простору класних кімнат для молодших школярів у Новій українській школі.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Дисертація І. Ф. Петренко має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків і за структурою відповідає чинним вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Важливо, що у підрозділі 1.1 авторка передусім сфокусувала увагу на категорійно-поняттєвому апараті дослідження, зокрема розкрила етимологію та зміст ключових понять: «початкова школа», «училище», «освітнє середовище», «освітній простір», «класна кімната», «простір класної кімнати», «формування простору класної кімнати», «шкільні меблі», «шкільна парта» та ін. Заслуговує на увагу авторське визначення поняття «формування простору класної кімнати», що маркується як «процес побудови, особливість облаштування простору класної кімнати початкової школи на основі упровадження освітніх досягнень з урахуванням різноманітних чинників: суспільних, економічних, культурно-історичних, архітектурних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, педагогічних, психологічних, соціальних та ін.».

Зазначимо, що науковою платформою історико-педагогічних розвідок прийнято вважати історіографію. У цьому зв'язку, важливо, що у підрозділі 1.2 здобувачка приділила належну увагу історіографічному аналізу проблеми дослідження. Це дозволило дисертантці з'ясувати ступінь її наукової розробки, визначити мету, завдання, наукову новизну власного дослідження. Важливо, що І. Ф. Петренко також окреслила джерельну базу, яка є достатньою та репрезентативною.

Інформативним й водночас аналітичним є другий розділ дисертації,

присвячений розкриттю теоретичних і практичних аспектів облаштування простору класної кімнати наприкінці XIX – у першій третині XX ст. Використавши різні типи джерел, авторка простежила особливості організації освітнього простору у міністерських, церковнопарафіяльних та земських школах (підрозділи 2.1, 2.2); окреслила специфіку просторової організації класних кімнат шкіл на західноукраїнських землях (підрозділ 2.3) та показала трансформації у формуванні простору класної кімнати початкової школи у 20-х – 30-х рр. XX ст. (підрозділ 2.4). Тож заслуговує на схвалення, що Інна Федорівна охопила усі територіальні межі України, які до 1917 р. входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій, а в 1920-х – 1930-х рр. – до складу СРСР, Польщі, Румунії та Чехословаччини. Авторка переконливо довела, що екстер'єр початкових шкіл та інтер'єр класних кімнат залежали від особливостей історичного, політичного, географічного, культурного та соціально-економічного розвитку регіонів України.

Науковий інтерес викликає матеріал, присвячений формуванню простору класної кімнати для учнів початкових класів у 1939–1991 рр. (підрозділи 3.1 – 3.3). Здобувачка слушно зазначає, що зміни в просторовій організації класних кімнат були пов'язані із соціально-економічними умовами й завданнями, які ставила держава перед системою освіти (перехід до обов'язкової загальної середньої освіти, масове будівництво шкіл за типовими проектами, визначення науково-педагогічних, ергономічних, антропометричних, гігієнічних та естетичних вимог). Відзначимо, що поряд із типовою організацією класних кімнат для молодших школярів Інна Федорівна висвітлює і альтернативні авторські підходи українських педагогів-практиків, директорів шкіл (В. Білавича, О. Захаренка, М. Гузика, П. Лосюка, В. Сухомлинського, І. Ткаченка, М. Щетиніна) до формування інтер'єру класів початкової школи.

Здійснена І. Ф. Петренко аналітико-синтетична діяльність уможливила визначення актуальних ідей історико-педагогічного досвіду щодо просторової організації класної кімнати початкової школи в сучасній Україні та окреслення перспективних підходів до формування безпечного простору класної кімнати для молодших школярів в умовах пандемії COVID-19 і російсько-української війни (підрозділ 3.4).

Поглиблює розуміння досліджуваної проблеми, збагачує зміст дисертації матеріал, представлений у додатках: фото будівель початкових шкіл, класних кімнат, шкільних меблів; плани шкільних приміщень; описи інтер'єрів класних кімнат тощо.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що дисертаційна робота І. Ф. Петренко за обсягом і змістом є завершеним і самостійним дослідженням.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Основний зміст і результати дисертації знайшли відображення у 19 наукових публікаціях: 6 у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні; 8 – апробаційного характеру; 4 – додатково висвітлюють наукові результати. Проаналізувавши їх зміст, констатуємо, що наукові положення та висновки дослідження у друкованих працях викладено достатньо повно. Важливо, що результати наукового пошуку доповідалися на численних наукових заходах різного рівня.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Визнаючи досягнення І. Ф. Петренко високого рівня якості наукового дослідження, вважаємо, що має місце простір для його удосконалення. Тож висловимо деякі побажання та зауваження дискусійного характеру:

1. Схвально оцінюємо використання у дисертації широкої джерельної бази, систематизацію та класифікацію джерел дослідження. Водночас у підрозділі 1.2 «Джерельна база та історіографія проблеми дослідження» варто було б не лише перелічити джерела, віднесені до певних груп, а й схарактеризувати їх.

2. Уважаємо позитивним, що І. Ф. Петренко у дисертаційній роботі розглянула не лише теоретичні аспекти досліджуваного феномену, а й практичні засади його реалізації. Зокрема, наскрізним у роботі є висвітлення поглядів як відомих (Ф. Ерісмана, О. Захаренка, М. Гузика, В. Сухомлинського, І. Ткаченка, М. Щетиніна), так і маловідомих та невідомих (П. Альошина, В. Білавича, К. Жукова, П. Лосюка, Т. Мюнніха, О. Сластіона) педагогів, архітекторів, гігієністів на питання формування простору класної кімнати, а також досвід організації освітнього простору в школах України в обраних хронологічних межах. Однак цей аспект не знайшов відображення у науковій новизні дослідження.

3. Заслуговує на увагу підрозділ 3.3, у якому розкрито особливості організації простору класних кімнат у 70-ті – 80-ті рр. ХХ ст. Проте вважаємо, що у ньому дещо фрагментарно висвітлено специфіку організації простору класів-кабінетів у початковій школі, що набули поширення на початку 70-х рр. минулого століття. Важливим елементом цього підрозділу могла би стати інформація про формування простору класних кімнат для шестирічних учнів, що мали відмінності в зонуванні, використанні шкільних меблів тощо, та, власне, стали підґрунтям в організації простору класної кімнати у Новій українській початковій школі.

4. Ураховуючи актуальність здійсненого дослідження, його теоретичне і практичне значення, пропонуємо І. Ф. Петренко видати монографію, у якій розкрити особливості формування простору класної кімнати початкової школи

України кінця ХІХ ст. – 1991 р. задля їх творчого осмислення й використання у Новій українській школі.

Зазначимо, що висловлені зауваження та рекомендації жодним чином не знижують наукової цінності дисертаційної роботи.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація Інни Федорівни Петренко «Формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець ХІХ ст. – 1991 р.)» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має теоретичне й прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, зі змінами, Постановою КМ № 341 від 21.03.2022), а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри дошкільної та початкової освіти

Національного університету «Чернігівський

колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Т. Л. Гавриленко

Підпис Т. Л. Гавриленко засвідчує

Начальник відділу кадрів

Національного університету «Чернігівський

колегіум» імені Т. Г. Шевченка

В. В. Каляєв